

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

CİHANGİR, M. (2021). İslam Hukuku Açısından İltimas Olgusu ve Adil Yargılamaya Etkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (2), 823-842.

İslam Hukuku Açısından İltimas Olgusu ve Adil Yargılamaya Etkisi

Meryem CİHANGİR (*)

Öz: İltimas; vazifeye getirilme, görevde yükselme, ihale alma gibi durumlarda akrabalık, eş-dost, tanıdık, siyasi yakınlık vasıtasıyla menfaat sağlama, adam kayırma anlamında kullanılır. İslam hukukunda dil, din, ırk, mezhep, cinsiyet, makam, şöhret gibi faktörlerden dolayı insanlara farklı muamelede bulunmak, hak etmediği halde sırf tanıdık olmak, aynı aileden veya aynı siyasi çevreden olmak gibi nedenlerle bir kişiye menfaat sağlamak yasaklanmıştır. Her türlü yetki ve vazifelerinde; mesleki ve ilmi yönden yeterliliği olan, kabiliyeti ve gayreti yönüyle liyakati olan, göreve getirilmeyi hak edecek kadar elverişli olan kişiye öncelik tanınması emanetin ehline verilmesini sağlar. Kamu görevlerinde özellikle yargı kurumunda görev yapacak kişilerin ehliyet ve liyakat sahibi olmaları hayati önem taşır. Adil yargılamanın temel unsurlarını oluşturan bağımsız ve tarafsız yargılama için öncelikli olan husus, her türlü iltimasın önüne geçilmesidir. Yargıda iltimas, davanın taraflarından birisi için özel muamelede bulunmak şeklinde gerçekleşir. İslam hukukunda kişilere özel muamele ile ayrımcılık yapılmasını engellemek adına pek çok önleyici uygulama ve düzenlemeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İltimas, Kayırmacılık, Adil Yargılama, Liyakat, Adalet

The Phenomenon of Favor in Terms of Islamic Law and Its Effect on Fair Trial

Abstract: Favor; In cases such as being appointed to the task, promotion in office, getting a tender, it is used to mean benefiting through kinship, friendship, acquaintance, political affinity and nepotism. In Islamic law, it is forbidden to treat people differently due to factors such as language, religion, race, sect, gender, position, reputation, and to provide benefits to a person for reasons such as being unworthy, just being familiar, being from the same family or from the same political circle. In all kinds of powers and duties; Giving priority to a person who is professionally and scientifically competent, who has merit in terms of his ability and effort, and who is eligible enough to be appointed to duty, ensures that the trust is given to the competent person. It is vital that those who will serve in public offices, especially in the judicial institution, have the competence and competence. The priority for an independent and impartial trial, which constitutes the basic elements of a fair trial, is to prevent any kind of favoritism. Benefit in the judiciary takes place in the form of special treatment for one of the parties to the case. In the Islamic law, many preventive practices and regulations are included in order to prevent discrimination with special treatment.

Keywords: Favor, Nepotism, Fair Trial, Merit, Justice

Makale Geliş Tarihi: 31.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 20.05.2021

*) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (e-posta: maricangir@hotmail.com) ORCID ID. orcid.org/0000-0002-7835-0997

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate for Authors & Researchers intihal incelemesinden geçirilmiştir.

I. Giriş

İltimas günlük yaşamda sıklıkla tartışılan, kişilerin yaşam kalitesini düşüren, geleceğe ve çevreye duyulan güveni azaltan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şahsi ihtirasların yüceltilmesi, hedefe varmak için meşru olmayan yöntemlerin araç kılınması şeklinde oluşan iltimas, İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu ilim, irfan, emek, kabiliyet, maharet gibi erdemlerin değersizleştirilmesi ile hukukun ve adaletin tartışmalı hale gelmesine neden olan bir olgudur.

Günümüzde, anayasal bir hak olarak, hizmete alınmalarda eşitlik ilkesinin gözetilmesi gerektiği açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, mevzuatlarda bulunan istisnaların değerlendirilmesi suretiyle, eşitlikçi olmayan muamelelere kapı aralanmaktadır. Bu muameleler; personel alımı başvurularında torpil, ihale alımlarında rüşvet, sınav sonuçlarının değerlendirilmesinde mülakat, görevde yükselmelerde sendikal mensubiyet veya referans, yargılama süreçlerinde ise siyasi himayecilik gibi çeşitli şekillerde tezahür etmektedir.

Devletin imkânlarının kişisel menfaatler için kullanılması kamuyu zarara uğratmaktadır. Kamu kaynaklarının belirli çevreler arasında pay edilmesi kadrolaşmaları meydana getirmektedir. Kamu vicdanında derin yaralar açan her türlü kayırmacı ve ayrımcı girişimler, İslam'ın öngördüğü toplumsal kardeşlik duygusunu temelinden sarsmaktadır. Emek vererek başarmanın yerini, adamını bulmak, yolunu bulmak gibi tabirlere bırakması zihinsel yıkımları, dolayısıyla da ahlaki ve toplumsal çöküşleri beraberinde getirmektedir. Bireyleri tembelleğe sevk eden, toplumsal barışı zedeleyen ve adalete gölge düşüren kayırmacı tutumlar, toplumda ayrılmaya sebebiyet vererek ötekileştirmelerin önünü açmaktadır.

Toplumda adaletin uygulayıcısı olan yargı kurumu, her türlü iltimastan uzak tutulması gereken bir konuma sahiptir. Dolayısıyla, hâkimler dava taraflarının kişisel vasıflarına, etnik kökenine, dini inancına, siyasi mensubiyetine göre değil, hukuk kurallarına göre karar verir. Zira bağımsız ve tarafsız yargı ilkeleri ancak bu şekilde varlığını sürdürebilir. Araştırmamızda, öncelikle iltimas kavramını açıkladıktan sonra iltimasın niteliklerine ve nedenlerine değineceğiz. Gündelik yaşamda pek çok sektörde özellikle de kamu kurumlarında rastlanılan iltimasın adil yargılama üzerindeki etkisine karşı İslam hukukunun tavrını ve bu konudaki düzenlemelerini ele almaya çalışacağız.

II. İltimas Kavramı ve Tanımı

Geçmişten günümüze varlığından şikâyet edilen, toplumsal bir problem olarak karşımıza çıkan iltimas; adam kayırma, hak edilmeden işe alınma; görevde yükselme, ihale alma, haksız menfaat sağlama, devlet vazifelerine getirilme gibi süreçlerde akrabalık, tanıdık olma, aynı siyasi görüşe sahip olma gibi faktörlerin etkili olarak kullanılmasıdır.(Dilek vd., 2019, s. 3205)

Torpil, kayırma ve kollama gibi kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılan iltimas kelimesi, Arapça kökenli bir kelimedir. Sözlükte lems köküyle, “el sürme, eliyle yapışmak” (Vankulu 2014, s. 1079) manasında, ifti'al vezniyle “talep etmek, istemek” (Mütercim Asım 2013, s. 2723) anlamında kullanılan iltimas kelimesi, Türkçe’de

“birinin elini veya eteğini tutarak rica etme, başvuru, dilekçe” (etimolojiturkce.com/kelime/iltimas) anlamlarına gelmektedir. Ayrıca Türkçe ’de “haksız yere birine ayrıcalık tanıyarak arka çıkma, adam kayırma” anlamlarında kullanılmaktadır. Arapça’da ise, şefâat, mahsûbiyye, îsâr, tafdîl gibi kelimeler bu kelimeyle yakın anlamda kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de iltimas kelimesi yalnızca bir ayette, Hadid Suresi 13. ayette, sözlük anlamıyla yani dokunma, temas etme anlamında geçmektedir. (Bozkurt 2000, s. 154)

Osmanlı-İslam hukukunda kayırmacılığı ifade etmek için iltimas kavramı kullanılırken, Arapça literatürde, liyakatli olup olmadığına bakılmadan, kişinin hasebini yani etkinliğini kullanması sonucunda imkân ve vazifelerin verilmesi anlamına gelen “mahsûbiyye” kavramı kullanılmaktadır.(Dilek vd., 2019, s. 3195)

Şefaât kavramı ise Kur’ân-ı Kerîm’de aracı olmak suretiyle yardımlaşmak anlamında kullanılır.(Nisa 4/85) Kötülükleri savmak, haksızlıkları önlemek, aralarında husumet olanların düşmanlıklarını gidermek üzere yapılan aracılık güzel karşılanırken, kişisel menfaat elde etmek için veya başkası aleyhine sonuç doğuran işlemlerde bulunmak için aracılık yapmak ise uhrevî yönden sorumluluk gerektirir.

İslam’ın ruhuna aykırı olan iltimas; bireyleri tembelliğe sevk eden, toplumsal barışı zedeleyen, adalete gölge düşüren bir uygulamadır. Ayrımcılığın somut göstergelerinden birisi olan iltimas, özünde insanın insana yapmış olduğu haksızlığı barındırır. Adam kayırma veya iltimas, hukuken korunmadığı gibi dinen ve ahlaken de hoş karşılanmayan bir tutumdur.

III.İltimasın Temel Nitelikleri

Devletin belirli kademelerinde, toplumun hemen her katmanında rastlanan iltimas olgusu, karmaşık ve çoğunlukla gizlenen ilişkiler bütünüdür. İltimas, yönetici pozisyonundaki kişilerin, aranan niteliklerde olmasına bakılmaksızın, eşitlik ilkesi gözdür edilerek bir kişi veya grup lehine karar vermesidir. (Yücel 2020, s. 89)

İltimasın yani kayırmacılığın yaygın olarak görüldüğü kurumlarda ‘kayıran’ ve ‘kayırlan’ olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Kayıran kişi, hiyerarşinin tepesinde bulunurken, kayırlan kişi hiyerarşik olarak alt konumda yer alır. Bu iki taraf arasında itaat ve minnet ilişkisinin oluşması hiyerarşinin güçlenmesine yol açmaktadır. Bu hiyerarşi içerisinde ne bildiğin değil kimi tanıdığın önemlidir. (Yazıcı 2020, s. 214-215)

İnsanların kayırmacı davranış içerisine girme nedenleri düşünüldüğünde; her iki tarafın da maddi-manevi menfaatlerinin olduğu akla gelmektedir. Kayırlan kişinin daha çok bireysel, maddi menfaatleri bulunmakta iken, kayıran kişinin menfaati daha çok desteklenme, itibar ve iktidar elde etme şekillerinde olabilmektedir. (Özkanan ve Erdem 2014, s. 181)

Kayırmada durumunda çift yönlü adaletsizlik ortaya çıkar. İlki haksızlıkla kayırlan kişinin menfaat temin etmesi ile elde edilecek haksız kazanç, ikincisi ise yerleştiği kurumun iş kalitesinin bozulmasına yol açarak toplumsal çöküşe neden olmaktadır. (Köse 2018, s. 53) Kayırmacılığın olumsuzluğundan etkilenen kişiler ilk etapta tepkisiz

kalmakla beraber, durum ciddileştikçe, kişiler ötekileştirilmeye maruz kaldıkça, kurumlara, yöneticilere ve kayırılanlara karşı olumsuz duygular geliştirmeye başlarlar. (Yıldız 2018, s. 74)

Kayırmacılık şeklinde ortaya çıkan usulsüzlüklerin başlıca türleri; akraba kayırmacılığı (nepotizm), eş-dost kayırmacılığı (kronizm), siyasal kayırmacılık (patronaj/partizanlık), oy ticareti, hizmet kayırmacılığı ve lobicilik şeklindedir. (Hasanoğlu ve Aliyev 2007, s.11-28) Öte yandan rüşvet, irtikâp, zimmet, ihtilas gibi usulsüz uygulamalar maddi içerikli yolsuzluk yöntemleri iken, iltimas, nepotizm, kronizm, patronaj gibi uygulamalar ise kişisel dayanışmayı içeren yolsuzluk türleri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Turan vd., 2019, s.292)

Toplumsal yaşamda ancak liyakat sahibi kimselerin görevinde yükselebileceği inancını taşıyan bireyler, kişisel yeteneklerini geliştirmekle meşgul olacak, böylelikle gelişime açık hale gelebileceklerdir. Hemşerilik, asalet, tanışlık, akrabalık, yandaşlık gibi sebeplerle; cehaletine, ehliyetsizliğine, kabiliyetsizliğine rağmen iltimas ve kayırılmanın hâkim olduğu bir ortamda ilim, irfan, tecrübe gibi faziletleri elde etmek zahmetine katlananlar gitgide azalarak yok olacaktır. (Canan 2003, s. 165-166) Böylesi yıkıcı etkileri olan iltimasın ortadan kaldırılması ve kamu hizmetlerinin etkili olması için günümüzde pek çok ülke, çareyi liyakat sisteminin hassasiyetle uygulanmasında bulmuştur. (Yücel 2020, s. 91)

Yapılan araştırmalarda kayırmacılık örneklerinin daha çok demokratik olma yönüyle az gelişmiş toplumlarda yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bu durum akrabalık ilişkilerinin önemsenmesinden kaynaklanmış olabileceği gibi, hukuk ve eğitim düzeyinin düşüklüğü ile de açıklanabilmektedir.

IV.İltimasa Neden Olan Temel Faktörler

Tarihin hemen her döneminde devletler, yolsuzluklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Özellikle kamusal alanda daha çok karşılaşılan kayırmacı girişimler medeniyetlerin çöküşünü hızlandırmıştır. İnsan haysiyetine yakışmayan kayırmacı yaklaşımlar, toplumda ayrışmaya sebebiyet vererek ötekileştirmelerin önünü açmıştır. İltimasın oluşmasında ve gelişmesinde pek çok sosyal, ekonomik, siyasi faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerin kayırmacılığın meydana gelmesinde doğrudan veya dolaylı olarak zemin oluşturduğu görülmektedir.

A.İltimasın Sosyal Nedenleri

İltimasın oluşmasında etkili olan sosyal nedenler; insanların eş-dost, hemşeri, akrabalık münasebetlerini bürokratik ortamda da devam ettirme isteği ve çabası, halkın devlet otoritesi karşısında vatandaşlık bilincine tam anlamıyla ulaşmamış olması, nüfustaki hızlı artış ve yaşam şartlarının elverişsiz olması (Özsemerci 2003, s. 91) şeklinde sıralanabilir.

Bir diğer önemli neden, eğitimsizlik veya ahlak eğitimindeki yetersizliklerdir. Zira toplumları inşa eden yegâne unsur ahlaktır. Kur'an ahlakı, öz denetimi sağladığı gibi toplumsal bir denetim de sağlamaktadır. Nitekim Kur'an ve sünneti içselleştiremeyen

toplumların ahlaki bir tavrının olması mümkün değildir. Nurettin Topçu'ya göre; bir memlekette memurlar rüşvet alıyorsa, yönetimden sorumlu makamlar iltimasçı iseler aldıkları eğitimle ilgili önemli problemler vardır. Zira alınan eğitim bilgiden öteye gidememiş, ruha ve ahlaka işlenememiştir. (Topçu 1970, s. 55-59)

Aslında insan eğitime yönelik yapılacak her tür düzenlemenin kurumsal etkililik için büyük fayda sağlayacağı açık bir gerçekliktir. Bu düzenlemelerin en başında ise ahlak eğitiminin verilmesi gelmektedir. (Usta 2011, s. 48) Nitekim liyakat ilkesinin günümüzde gerçek anlamda karşılık bulamamasının başlıca nedeni, hak kavramının gerektiği gibi anlaşılabilmesi ve içselleştirilememesidir. Sürekli gündeme gelmesi ise toplumda var olan işleyişin belirli bir düzen çerçevesinde ele alınması ihtiyacından doğmaktadır. (Güngör 2019, s.128)

Ayrıca kayırmacı yaklaşım ve uygulamalar karşısında insanların sessiz kalması, toplumsal bir direncin oluşmaması da iltimasın yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle adalet ve liyakat gibi toplumsal değerlere saygının azalması, dini ve ahlaki değerlerin aşındırılması da yolsuzlukların artışıyla önemli bir rol oynamaktadır.

Günümüzde karşılaşılan haksız uygulamaların belki de en temel nedeni ise Kur'an ve sünnetten uzak bir yaşam tarzının oluşturulmak istenmesidir. Oysaki din, bütün ahlak kurallarını zorunlu kılan değerler bütünüdür. Ahlaki değerlerin ve dini kuralların insanda hakiki anlamda vicdan inşa etmesi beklenir. Vicdan ise kişide özdenetim geliştirerek, yalnız kalsa bile yanlış yapmaması gerektiğini, kul hakkına girmenin vebalini hatırlatır. Harama tevessül etmenin dünyevi ve uhrevi sonuçlarını öğretir. İslam dini ayrımcılık ve kayırmacılığın her türlüünü şiddetle reddetmiş ve insanlara meşru olmayan iltimas yöntemlerinden uzak kalmaları yönünde uyarılarda bulunmuştur. Ancak İslam dinine mensup olan Müslümanlar, dini ibadetlere mahkûm ederek, dinin ahlaki yönünü çoğunlukla uygulama alanı dışında bırakmışlardır. Bundan dolayı İslam ülkelerinde iltimasçı tavır ve uygulamaların gün geçtikçe artarak devam ettiği gözlemlenebilmektedir.

B.İltimasın Ekonomik Nedenleri

İltimasa etki eden ekonomik nedenler ise; gelir dağılımında adaletsizlikler, enflasyon artışı gibi somut nedenlerin yanı sıra, bireysel menfaatler, rızık endişesi, gelecek kaygısı gibi soyut nedenlerdir. Kamu görevlilerinin ilgisini çeken kamuda oluşan maddi getirinin, ekonomik yapıdaki yolsuzluklar için uygun bir zemin oluşturduğu da söylenebilmektedir. (Özsemerci 2003, s. 91)Nitekim makam, mevki, şöhret, maddi kazançlar insan nefsine güzel gösterilen unsurlardır. İnsanın yaratılışı gereği bu gibi geçici menfaatlere düşkün olduğu Kur'an ayetlerinde vurgulanmıştır.(Al-i İmran 3/14) Oysaki dünya menfaatlerinin güzel gösterilmesi ilahi imtihanın gereğidir.

Öte yandan ekonomik yetersizliklerin kişileri içinde buldukları kayırmacı uygulamalara yönlendirdiği öne sürülse de, haksızlığın hiçbir gerekçesi olmamalıdır. Ekonomilerinin güçlü olduğu bilinen ülkelerde ve gelişmiş toplumlarda, kişilerin yetkin olmadığı alanlarda değil yetkin olduğu alanlarda çalıştıkları, böylelikle ülke ekonomisine katkıda buldukları gözlenmiştir. Gelişmeyen toplumlarda ise, şahsi ihtiraslara

kapılarak makam mevki için birbirinin önünü kesen, bilgi ve becerisi yeterli olmadığı halde menfaat edinmek için çabalayan kişilere sık rastlanmaktadır. Bu durumun sonucunda yetenekli kişilerin kendi ülkelerinde değer bulamayıp başka ülkelerde şanslarını aramaya yöneldikleri de üzücü bir gerçektir.

C.İltimasın Siyasi Nedenleri

İltimasın siyasi nedenlerinin başında; devletin bürokratik yapısında siyasallaşmanın artması, atamaların partizan bir şekilde yapılması, kamu kurumları arasında uyum ve düzenin azalması iltimasa yol açan temel etmenlerdir. (Özsemerci 2003, s.91) Öte yandan hesap verme mekanizmalarının etkisiz kalması, kamusal denetim yetersizliği, yolsuzluğa karışanların teşhir edilmemesi, cezaların caydırıcılıktan uzak olması gibi hukuki boşluklar da iltimasın önünü açmaktadır.

Siyasi kayırmacılığın önüne geçmek adına atılacak en önemli adım, yasal düzenlemeler ile siyasilere ve kamu yöneticilerinin, akraba ve tanıdıklarını etik olmayan uygulamalar ile istihdam etmesinin önüne geçilmesinin sağlanmasıdır. (Yücel 2020, s.94) Siyasi kayırmacılığın yaygın olarak gözlemlendiği alanlardan birisi de personel seçme yöntemlerinin bir aşamasını oluşturan mülakat uygulamalarıdır. Esasında mülakat yöntemi ile kişilerin davranış ve güdülerinin tanınması, başvuru bilgilerinin, önceki tecrübelerinin ve niteliklerinin değerlendirilmesi sağlanabilir. Ancak tek başına yeterli bir yöntem olarak görülmeyip merkezi sınavların tamamlayıcı aşaması olarak kabul edilebilir.(Öktem 1991, s.120) Günümüzde uygulanmakta olan mülakat yöntemi ise, objektif ölçütlere dayanmadığından kişilerde adaletsizlik duygusunu çağrıştırmaktadır. Bu duygunun oluşmasında ise yaşanan siyasi kayırmacılık örneklerinin ve eş-dost kayırmacılığının rolü büyüktür.

V.İslam Hukuku Açısından İltimas Olgusu

İslam hukukunda toplum menfaati her şeyden üstün tutulmuş, amme işlerinin en layık olan kimselere tevdi edilmesi gaye edinilmiştir. Kamu makamlarına ehliyetli kişiler dururken ehliyetli olmayan kişilerin tayin edilmesinin içtimai ve uhrevi yönden büyük bir mesuliyeti bulunduğu hatırlatılmıştır. (Bilmen 1970, s. 213) Kur'an-ı Kerim'de: *"Şüphesiz ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaleti yerine getirmenizi emretmektedir. Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Çünkü Allah her şeyi işiten ve görendir."* (Nisa 4/58) buyurulmaktadır. Mekke'nin fethedilmesiyle Osman b. Talha'da olan Kâbe anahtarını koruma görevinin, Hz. Abbas tarafından talep edilmesi üzerine bu ayet nazil olmuştur. Bu görevi layıkıyla yaptığından dolayı bu önemli vazifenin Osman b. Talha ve çocuklarına ait olduğu bildirilmiş ve bu görev yeniden kendisine verilmiştir. (Zemahşeri 2017, 162-164)

İslam adalet anlayışını ilk uygulayan kişi olan Hz. Peygamber, İslam devletini oluşturan vatandaşlara eşit ve adaletli davranmış, devlet görev ve yetkilerini, ehliyet ve liyakat sahibi kişilere vermiş, sonrasında bu kişilerin denetlenmesini sağlayarak ihmal ve kusurlu görülenleri cezalandırmış, kimseye imtiyaz tanımamış, eş, dost, akraba kayırmacılığında bulunmamıştır. (Uludağ 1998, s.406-407) Hz. Peygamber ehliyetsiz kişileri önemli görevlere getirmek suretiyle haksızlığa yol açan kişilerin dine ve topluma

ihamet ettiğini söyleyerek şu şekilde uyarmıştır: “Bir kimse, bir kişiyi bir topluluğa amir tayin eder de, o topluluğun içerisinde Allah katında ondan daha makbul birisi bulunursa, o kimse Allah’a, resulüne ve o Müslüman topluma muhakkak ihanet etmiştir.” (Beyhaki 1985, s.201) Ayrıca “İş ehil olmayanların eline geçtiğinde, kıyameti gözetleyiniz.” (Buhari, İlim, 2) buyurarak emaneti ehline vermeyi devlete ve millete olan sadakatin, dine ve adalete olan bağlılığın göstergesi olarak kabul etmiştir.

Adalet ve eşitlik prensibi ile makamı ne olursa olsun suçluların hiçbir şekilde koruma altına alınmaması İslam adaletinin gereğidir. Medine’de azınlık olan grupların güveni böylesi adaletli uygulamalar neticesinde kazanılmıştır. Nitekim İslam hukukunda; hemşerilik, akrabalık ya da mensup bulunulan zümreye göre değişen bir yönetim düşüncesi yoktur. Vazifelendirmelerde esas alınan unsur, faziletlerde bulunan ferdi ve şahsi üstünlüktür. (Hamidullah 2003, s. 1033-1034) İltimas ve kayırmacılık gibi haksız uygulamalardan sakınılması gerektiği Hz. Peygamber tarafından şöyle bildirilmiştir: “Biliniz ki benden sonra bir takım kayırmalar ve iyi kabul etmeyeceğiniz işler olacaktır.” buyurdu. Bunun üzerine yanında bulunanlar “ Ey Allah’ın Rasulü, bizden böyle bir duruma ulaşanlara ne emredersiniz?” diye sorduklarında “Üzerinizdeki hakkı yerine getirirsiniz, almanız gerekeni de Allah’tan istersiniz” şeklinde cevap vermiştir. (Buhari, Menakıb, 25; Müslim, İmare, 45)

İslam’ın yönetim anlayışı adalet ve liyakat ilkesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle devlet kademelerinde görevlendirilecek kişilerin titizlikle seçilmesi, göreve getirecek kişilerin o görevi hakkı ile yapıp yapamayacaklarına dair araştırma yapılması ve hassasiyet gösterilmesi büyük önem arz etmektedir. Devlet vazifelerinde yer almak için talepte bulunmak, aracı bularak kendisine makam devşirmek İslam’da hoş karşılanmamıştır. Hz. Peygamber Abdurrahman b. Semura’ ya şöyle demiştir: “Ey Abdurrahman! Görevi isteme! Zira görevin sana talebin üzere verilirse onunla baş başa bırakılırsın. Eğer bu görev sana sen istemeden verilirse bu görevde yardım görürsün.” (Buhari, Ahkâm, 5) Özellikle devlet idaresinde, ehliyet sahibi kişiler olmazsa yönetim bozulur. İran krallarından Ebreviz’ in konuyla ilgili söylediği şu söz manidardır: “Kim kötü bürokratlara güvenirse; bozuk görüşten, sahte kanaatten ve kendisini yenecek düşmandan kurtulamaz.” (Maverdi 2019, s.68-70) Dolayısıyla devlet yöneticilerinin, vazifeleri, güvenilir, kanaatkâr ve halkın malında gözü olmayan kişilere emanet etmesi gerekir. Çünkü liyakatsizlerin vazifelendirilmeleri emanetin ziyan edilmesi anlamına gelir ki, kıyametin alameti olarak Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir. (Neyrîzî 2018, s.162)

Emanetin ehline verilmesi, her türlü yetki ve vazifelendirmelerde; mesleki, ilmi yönden yeterliliği olan, kabiliyeti ve gayreti yönüyle liyakati olan, göreve getirilmeyi hak edecek kadar elverişli olan kişiye hak tanınması anlamındadır. Hz. Ali halifeliği döneminde Eşter en- Nehai’yi Mısır’a vali olarak atamış ve Mısır’da hâkim ataması için yetki vermiştir. Hâkim olarak atanacak kişide dikkat edilmesi gereken hususları ise şu şekilde sıralamıştır: “Hâkim olarak atayacağın insan halk içinde en beğendiğin kişi olsun. İşten sıkılan, davacıların tavırlarına kızan, hatasında ısrar eden, hakkı görünce

yanlışından dönmeyen, menfaatlerini kaybetmekten endişe eden, meseleyi iyice anlamadan hüküm veren birini hâkim tayin etme. (Metem 2011, s.29)

İslâm hukuku ıstılahında ehliyet, kişinin hukuki ve dini hükme muhatap olmaya elverişli olduğunu ifade eder. (Bardakoğlu 1994, s. 533) Liyakatte ehliyetten maksat bazen o iş için alınan eğitim, bazen yetenek bazen de tecrübe gibi vasıfların yeterli bulunmasıdır. Göreve başladıktan sonra ise çalışma, gayret ve kişinin değişen zamanın şartlarına göre kendisi geliştirebilmesidir.

İltimas kavramı ile birlikte anılan, ancak karşıt anlamda kullanılan kavramlardan biri adalet bir diğeri ise liyakattir. Adalet herkese hak ettiğini karşılık olarak vermektir, öyleyse kişiye hak etmediği bir yetki vermek dolaylı olarak o yetkiyi hak edene zulmetmektir. Dolayısıyla kayırmacılığa yol açan her türlü istek, davranış ve uygulama adaletsizliktir, zulümdür. Liyakat ilkesi ise işin en iyi şekilde yapabilecek kişiye verilmesini amaçlar. (Erdoğan 2017, s. 98) Herkese layık olduğu verilince adalet yerini bulur, toplumun yapı taşı oluşturulan sükûnet, emniyet gibi unsurlar yerine oturur. Bu yönüyle adalet, liyakatin hem sebebini hem de sonucunu oluşturur. Liyakatin teoride kalarak pratiğe geçirilememesi ise iltiması, dolayısıyla da haksızlıkları meydana getirir.

Farabi, adaleti temellendirirken hak- liyakat- pay teorisini esas alır. Bu teoride hak temel değerdir ve her şey liyakatine göre pay edilmelidir. Toplumun liyakatsizleri bu paydan alıyorsa, o toplumun zihin sağlığını kaybetmek üzere olduğu anlaşılmalıdır. (Özgen 2018, s.54) Hilafeti döneminde Hz. Osman'ın liyakatten çok akrabalık ilişkisini önceleyen bir tutum sergilemesi bu durumun örneğidir. Kûfe valisi olarak görev yapan Sa'd b. Ebi Vakkas'ı görevinden azlederek yerine ana bir kardeşi olan Velid b. Ukbe'yi tayin etmesi, yeni valinin ise halka sarhoş bir şekilde namaz kıldırarak kadar liyakatsiz oluşu halkta şikâyete neden olmuştur. (Karaman 2012, s.124) Öyle ki, halifenin şehit edilmesinin arka planında, akrabaya tanınan iltimasların verdiği rahatsız edici duygunun olduğu kabul edilmektedir.

İltimasın önlenmesi ancak liyakatin sağlanması ile mümkündür. Liyakatin sağlanması ise, bir takım tedbirlerin hayata geçirilmesine bağlıdır. Örneğin, kamuda istihdam edilecek kişide kamu yararı bilincinin oluşturulması, üst düzey yönetici atamalarında kıdem yanında belirli eğitim programlarını bitirme zorunluluğunun getirilmesi, personel değişimlerinde belirli ölçütler belirlenerek keyfi uygulamaların önüne geçilmesi, göreve alınan personelin yeterliliklerinin sık sık değerlendirmeye tabi tutulması, yetersiz kaldığı durumlarda işine son verilmesi, personelin yeterlilik ölçüsüne göre ödüllendirmelerde bulunulması, personelin eğitim düzeyine uygun olarak ücret alması ve eğitim düzeyi arttıkça ücretinde de artışın sağlanması alınacak tedbirlerden bazılarıdır. (Özkanan 2013, s.118-119)

Devlet idaresinde hâkim güçlerin yolsuzluk ve rüşvet olaylarını azaltmakta daha etkin rol almaları ve kararlı tutum sergilemeleri iltimasın önlenmesi açısından önemlidir. (Daşcıoğlu 2005, s.124) İltimasın yegâne çaresi olan liyakatin, toplumun bütün kesimlerinde ve kamunun bütün kademelerinde uygulanmasının idarecilerin başlıca sorumluluğu olduğu unutulmamalıdır. Zira kişiler ve toplumlar kendilerini değiştirmedikçe Allah'ın o topluluğu değiştirmeyeceği (Rad 13/11) genel bir kaidedir.

VI.İltimasın Adil Yargılamaya Etkisi

Yargı, devleti oluşturan kurumlar içerisinde vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Mahkemeler, her türlü ayrımcılıktan, kişiye özel muameleden ve iltimastan uzak tutulması gereken yerlerdir. Toplum düzenin korunması ise ancak adli teşkilatın sağlamlığı ile gerçekleşebilmektedir. Yargının nihai hedefi olan adaletin temin edilmesi ancak belirli hukuki ilkelerin yerine getirilmesi ve iltimasın önlenmesi ile mümkündür. İslam, ancak bu ilkeler ışığında yargıda kayırmacılığın ve iltimasın önüne geçilebileceğini öngörmüştür. İltimasın olumsuz etkisinden yargı kurumunu koruyan hukuki ilkeler: Yargıda bağımsızlık, tarafsızlık, şeffaflık ve eşitliktir.

A.Yargıda Bağımsızlık İlkesi

İslam hukukunda adil yargılamanın önemine ve bunu sağlayacak vasıta ve tedbirlere genişçe yer verilmiştir. Hâkim; sosyal, siyasi veya ekonomik güç odaklarından kaynaklanan hiçbir müdahalenin etkisinde kalmadan vazifesini yerine getirmelidir. Kendisine karşı da bağımsız kalmalı ve bunu hissetmelidir. (Fırat 2017, s.95) Hâkimin herhangi bir etki, baskı veya müdahaleye maruz kalmadan davaları karara bağlaması gerektiği Kur'an-ı Kerim 'de şöyle bildirilmiştir: "Ey Davud, biz seni yeryüzünde halife kıldık, öyle ise insanlar arasında hak ile hükmet; nefsinе uyma; bu, seni Allah yolundan sapıtır." (Sad 38/26) Başka bir ayette "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitabı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!" (Nisa 4/105) buyurularak yargılamanın bağımsız olması hususuna dikkat çekilmiştir. Hâkimin dünyalık elde etmek, insanların beğenisini kazanmak gibi bir derdi olmamalıdır. Tek çekincesi, vereceği kararlar sonucunda ahirette hesap verebilme endişesi olmalıdır, bağımlı olduğu tek merci vicdanı olmalıdır. (Atar 2017, s.132)

İslam yargılamasında hâkim, yargılamanın temel unsurudur, adaleti sağlamak gibi önemli bir mesuliyeti vardır. Hâkimlikte liyakat ve ehliyet, makamın gerektirdiği performans için ön koşuldur. (Fırat 2017, s.129) Dönmezer'e göre iyi bir hukukçu, çeşitli hukuk prensiplerini, çok sayıda kanun ve düzenlemelerin içeriğini zihninde tutabilecek bir hafızaya, kanun metinlerini bilecek, anlam ve kaynaklarını idrak edebilecek bir kavrayış kabiliyetine, mukayese melekese ve muhakeme maharetine sahip olan kimsedir. Ayrıca yaşadığı sosyal çevrenin gerekliliklerine uyum sağlayabilen, içinde yaşadığı toplumun sosyal psikolojisine vukuf kabiliyeti gösteren, genel kültür ve bilgi birikimine sahip olan ve hayatın her türlü durumuna karşı tecessüs taşıyan kimsedir. (Dönmezer 2011, s.424-433) Bunun içindir ki, adaleti sağlamak, haksızlıkları engellemek gibi mesuliyet gerektiren bu vazifeye talip olunması hoş karşılanmamıştır. Bir hadis-i şerifte, "*Hâkimliği talep eden kimse kendi nefsi ile baş başa bırakılır. Kim de isteği dışında bu göreve atanırsa bir melek ona iner ve onu doğru yola yöneltir.*" (İbn Mace, *Ahkâm*, 2309) buyurulmaktadır. Bir hadiste yalnızca adil hüküm veren hâkimin doğru yolda olduğu şöyle bildirilmiştir: "Hâkimler üç kısımdır: Biri cennette ikisi cehennemdedir. Cennette olan hakkı bilip ona göre hüküm verendir. Hakkı bildiği halde hükümde zulmeden hâkimler ile hakkı bilmeden insanlar hakkında hüküm veren hâkimler de cehennemdedir." (Ebû Dâvud, Akdiye, 2; İbn Mâce, *Ahkâm*, 3)

İbn Abidin'e göre, hâkimlik görevinden herkes yüzünün akıyla çıkamaz. Bilerek veya bilmeyerek adaletsizliğe neden olmak büyük bir mesuliyettir. Nitekim İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye kadılık teklif edilmiş her seferinde bu görevi reddetmiştir. Keza İmam Muhammed'e de kadılık görevi verilmiş o da bu göreve layık olamama endişesi ile görevi kabul etmekten imtina etmiştir. Hatta sırf bu nedenle hapsedilmiş, mecbur kaldığı için görevi kabul etmiştir. (İbn Abidin 1985, s.143)

Yargılama görevinin ehliyet ve liyakat sahibi olan kişilere verilmesi kadar, yargının iş ve işlemlerinde bağımsızlığının temin edilmesi konusu önemli bir husustur. Hâkimlerin belirlenmesinden denetimine kadar bütün süreçlerin adil olması, yargıyı kurumsal anlamda olması gereken konuma taşır. Özellikle hâkimlerin belirlenmesinde izlenen usulün liyakat esasına dayanması büyük önem arz etmektedir. Mülakat gibi, kimin, neye göre seçildiğinin yahut elendiğinin tespitinin mümkün olmadığı, iltimasa kapı aralayan yöntemlerden vazgeçilmelidir. (Erol 2011, s. 290) Siyasetin yargıya, yargının da siyasete sirayet etmesi durumunda hak kayıplarının ortaya çıkması, yargıda adalet ilkelerinin gerektiği gibi uygulanamaması gibi problemleri beraberinde getirecektir.

Klasik fıkıh kaynaklarında hâkimlerin tayin işlemleri, devlet başkanı ile hâkim arasında gerçekleşen bir akit olarak görülür. Hâkimlerin görevlerine son verilmesi de bu çerçevede ele alınır. Ancak azle yetkili olan makamın bu yetkiyi maslahata uygun olarak uygulaması gerektiği ve makul sınırlar içerisinde kullanması gerektiği, geçerli bir sebep olmaksızın ve denetleme yapılmadan böyle bir yetkinin kullanılmasının doğru olmayacağı fikri ön plandadır. (Günay 2012, s.401) Hâkimin görevinden alınması yani azledilmesi yargı kurumunun bağımsızlığını, dolayısıyla da saygınlığını azaltan bir durumdur. Özellikle azil hadiselerinin sık sık yaşanır olması, hâkimin makamına ve kendisine olan güvene de zarar verir. Hâkim sırf hakkında şikâyet bulunması dolayısıyla azlediliyorsa hâkimin görevine karşı şevki ve iştiyakı da kırılır. (Aslan 2014, s.147) Diğer taraftan, hâkimlerin görevi ihmal eden tutum içerisinde olmaları, görevi kötüye kullanmak gibi hâkimlik mesleğine yakışmayan davranışlar sergilemesi, diğer bütün mesleklerde olduğu gibi muhtemel olduğundan denetlenmeleri şarttır. İslam tarihinde hâkimlerin devlet başkanı veya kadı'l-kudatlar tarafından adli ve idari denetimlere tabi tutuldukları bilgisi mevcuttur. (Günay 2012, s.402)

B.Yargıda Eşitlik İlkesi

Yargıda adaletin uygulayıcısı konumunda bulunan hâkimin duruşma öncesinde, duruşma esnasında ve sonrasında uyması gereken kurallar fıkıh eserlerinde “*edebü'l kâdi*” başlığı altında kapsamlı bir şekilde yer almıştır. Hâkimin her türlü töhmetten uzak kalmasını sağlayıcı etik ilkeleri, iltimasın ve diğer haksız uygulamaların önüne geçmesi amacına matuftur. Özellikle, hâkimin dava tarafları arasında fark gözemeksizin eşit muamelede bulunması zorunludur. (İbn Abidin 1985, s. 165) Aksi halde, adaletin arandığı kurum olan yargı, beşeri faktörlerin etkisi ile iltimaslara açık hale gelebilir.

İslam muhakeme hukukunda dava açma, davacı ve davalı olabilme, kanunların uygulanması, muhakeme usulleri, ispat kuralları, hükümlerin infazı, davacı taraflar arasında adaletin icrası gibi yönlerden hiçbir ayırım yoktur. (Zeydan 1978, s.117)

Toplumun ileri gelen ailelerinden birine mensup olan bir kişinin hırsızlık suçu işlemesi ve affedilmek için aracı göndermesi üzerine Hz. Peygamber, “Sizden önceki ümmetler, üst kesimden birisi hırsızlık yapınca bırakmaları, fakat zayıf birisi hırsızlık yaptığında had uygulamaları nedeni ile helak oldu. Allah’a yemin ederim ki şayet kızım Fatıma bile çalsaydı elini keserdim.” (Buhari, *Enbiya*, 54; Müslim, *Hudud*, 8) buyurarak iltimasın her türlüşünü şiddetle reddetmiştir.

Haksız olan kişiye yakını olduğu için arka çıkmak, affedilmesi için aracı olmak, ceza almaması için haksız hüküm vermek İslam’ın adil yargılama ilkelerine aykırıdır. Yüce Kur’an’da, “Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur.” (Nisa 4/85) buyurularak haksızlığa sebep olmanın mesuliyeti hatırlatılır. Yargı karşısında bütün insanların eşit olduğu, iltimasın hukukun üstünlüğüne aykırı bir davranış olduğu Hz. Peygamber tarafından şöyle dile getirilmiştir: “Allah’ın hadlerini (cezaları) yakın ve uzak olan herkese uygulayın. Sakın hiçbir kınayanın kınaması sizi Allah’ın hükmünü uygulama hususunda alıkoymasın!” (İbn Mâce, *Hudûd*, 3)

Kur’an-ı Kerim’de dürüstlük, adalet ve eşitliği emreden ayetler ile dolaylı olarak her türlü haksızlık, zulüm ve iltimas yasak kapsamına alınmıştır. (Bozkurt 2000, s.154) Devletin en üst makamında yer alan idareciler dahi hâkim karşısına geçip yargılanmış, hiç kimse yetkisinden, gücünden veya makamından dolayı özel muamele talep etmemiş ve kayırılmamıştır. (Ebu Zehra 2013, s.95) Bu duruma Hz. Ömer’in hâkim karşısına geçerek yargılanmasını örnek gösterebiliriz. Hilafeti döneminde Hz. Ömer ve Übey b. Ka'b hurma bahçesinin mahsulünde anlaşmaya varamayıp davalaşırılar ve dönemin kadısı olan Zeyd b. Sabit’e başvururlar. Hz. Ömer: “Aramızdaki anlaşmazlık hususunda hüküm vermen için yanına geldik” dediğinde Zeyd b. Sabit, Hz Ömer'e yer gösterip: "Ey Müminlerin Emiri buraya buyur" der. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Ey Zeyd! Daha davanın başında böyle davranarak haksızlık yaptın. Beni hasmımla birlikte oturtman gerekir" diyerek bu durumdan rahatsız olur. (Veki 1947, s.108-109) Bir başka örnek ise, hilafeti döneminde Hz. Ali ile bir Yahudi’nin, zırh satışı meselesinden anlaşmazlığa düşerek davalaşmasıdır. Davanın hâkimi olan Kadı Şureyh, muhakeme sonucunda, savunmasını delillendiremeyen Hz. Ali’nin aleyhine olan bir karar vermiştir. Bunun üzerine Yahudi adam, Müslüman olmayan bir kişi ile bir halifenin eşit şartlarda muhakeme edilmesinden ve halifelik makamına mahsus iltimas sağlanmayışından etkilenerek İslamiyet’i seçmiştir. (Fendoğlu 2012, s.675 (Bilmen s.221-222’den naklen)

C. Yargıda Şeffaflık İlkesi

İltimasın önlenmesi açısından yargıda aleniyet ve şeffaflık önemli bir ilkedir. Çünkü muhakemenin açıklığı ve şeffaflığı sayesinde hâkim, yaptığı hukuki işlemlerde her türlü iltimas şüphesinden korunmuş olur. Diğer taraftan bu ilke ile hem hâkimin objektif olması sağlanmış olur hem de kamu vicdanının yargıya olan güveni pekişir. (Dağcı 2017, s.574)

Mecellenin 1815. maddesine göre, “Hâkim muhakemeyi alenen yapar. Fakat hüküm vermeden önce ne şekilde hüküm verileceğini açıklamaz.” (Bilmen 1970, s. 226) Kapalı kapılar arkasında, gizli bir şekilde sonuçlanacak davanın tartışmaları beraberinde

getireceği açıktır. Nitekim yargı, her zaman şeffaf, denetlenebilir ve hesap verebilir bir konumda olmalıdır. Kimsenin kayırılmadığı, hükmün delillere dayanarak verildiği gerçeğine ulaşmak toplumda adalete olan inancı pekiştirir.

İslam hukuk uygulamasında, hükümler bizzat hâkimler tarafından infaz edildiği için, hâkimin, hakkında hüküm verdiği kişilerde bıraktığı izlenim çok önemlidir. Hâkimin haktan ayrılmayacağına, hakikatten başkasına hükmetmeyeceğine, kimseyi kayırmayacağına ve tarafsız olarak karar vereceğine dair duyulan inanç, hükmün kabullenilmesi açısından da zorunluluktur. (Şen 2015, s.505-534)

İslam hukuk tarihinde aleniyetin sağlanması için özen gösterilmiştir. Yargıda şeffaflığı sağlayan örneklerden en dikkat çekici olanı Hz. Ömer ve oğlu ilgili anlatılan yargılama hadisesidir. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Mısır valisi olan Amr İbn As, sarhoş olduğunu itiraf eden Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahman'ı gizli bir duruşma ile evinin avlusunda muhakeme edip cezalandırmıştı. Durumu öğrenen Hz. Ömer, oğlunu topluluk karşısında aleni bir şekilde yargılayıp cezalandırmadığı için Amr İbn As'a kızmış ve oğlunu Mısır'dan getirterek yeniden cezalandırmıştır. (Aslan 2014, s.179(İbn Cevzi 1980, s.240-243'den naklen)

D.Yargıda Tarafsızlık İlkesi

İslam hukukuna göre iltimas, ahlaki bir zaafiyet ve hukuki bir problemdir. İltimasın her türlü çirkin kabul edilmiştir, ancak kamu kurumlarında özellikle de yargı kurumunda olması toplumsal çöküşün temel nedenidir. Bunun için İslam hukukunda yargı kurumu, evrensel ilkeler ile koruma altına alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de hangi gerekçe ile olursa olsun adaletten ayrılmamanın doğru olmadığı şu şekilde açıklanır: “*Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan hâkimler ve Allah için şahitlik eden kimseler olun. O (hükümünüz ve şahitliğiniz) velev ki, kendinizin veya ana- babalarınızın ve yakın akrabalarınızın aleyhine olsun. Öyle ise siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*” (Nisa 4/135) Adil yargılamayla memur olan hâkimin, kayırmacı bir tavır sergilemesi kabul edilebilir bir durum değildir.

Öte yandan her türlü keyfi uygulamanın önüne geçmek için hâkim, delillerin ışığında meseleyi çözmek durumundadır. Bu itibarla hâkim kesin delillere dayanmadıkça, takdîrî ve batınî bir delil ile cezalandırmaya gidemez. Hâkimin kanaati, beşeri zaafiyetlerden ve tesirden uzak olamayacağı için hissî davranması ve taraf tutması her zaman söz konusu olabilmektedir. (Aslan 2001, s. 252-266) Bunun için şahitlik, İslam hukukunda, davaların çözümünde ve hakların tespit edilmesinde kesinlik ifade eden ve en yaygın şekilde kullanılan ispat vasıtasıdır. Şahitlikte gaye, hakikatin ortaya çıkarılması, hakların hak sahiplerine teslim edilmesidir. Hz. Peygamber de yargıda tarafsızlığın sağlanması ve iltimasların önlenmesi adına, oğlunun babası için, kadının kocası için, kölenin efendisi için şahadeti, komşunun ve akrabanın şahitliğinin delil olarak kabul edilmemesini emretmiştir. (Beyhaki 2003, s. 340)

İslam hukukunda hâkimin kendi davasına ve yakınlarının davalarına bakması iltimasa yol açacağından uygun görülmemiştir. Örneğin, hâkim kendisi, eşi, çocukları,

torunları, annesi, babası, her iki taraftan dedeleri, mükatep kölesi ve köleleri lehine hüküm veremez. Bunların dışındaki kişiler için hüküm vermesi caizdir. (Serahsi 2008, s.161) Şafiilere göre hâkimin ortaklığı bulunduğu konuda, ortağı lehine hüküm vermesini de uygun değildir. Çünkü ortağı için iltimas sağladığı yönünde töhmet söz konusu olabilir. (Şirbini 2017, s.424)

Adil yargının teminatı, adalete uygun hüküm vermek ve adalet vasfının korunması için belirli kurallara uygun davranmaktır. Bunun için hâkim tarafsızlığını tavırlarıyla dışarıya aksettirmelidir. Mecelle'nin 1799. maddesine göre, mahkeme önünde tarafsızlığın sağlanması için gerekli şartlar şu şekildedir: "*Hâkim, beyne'l -hasmeyn arasında adl ile memurdur. Binaenaleyh hâkim tarafeynden biri her ne kadar eşraftan ve diğeri ahad-i nastan olsa bile hin-i muhakemede tarafeyni oturtmak ve kendilerine imale-i nazar ve tevcih-i hitap etmek gibi muhakemeye müteallik muamelatta tamamıyla adl ve müsavata riayet etmesi lazımdır.*" (Mecelle md. 1799) Yani hâkim, mahkemede eşraftan veya halktan olmasına bakılmaksızın hasım olan iki taraf arasında gerek huzurunda oturmak, gerekse bakışını ve sözünü yöneltme gibi hususlarda eşitlik ve adalete uygun davranmak ile görevlidir. (Ahmed Cevdet Paşa 1979, s.408)

Hâkim, davanın tarafları arasında iltimas şüphesi oluşmaması için, ses tonunu her iki taraf için eşit şekilde ayarlar ve her iki tarafın da anlayacağı şekilde konuşur. (İbn Abidin 1985, s.167-168) Hâkimin konuşurken yüzünü ve yönünü taraflardan birine doğru dönmesi doğru değildir. Bu davranış yöneldiği tarafa cesaret verebilir. Hâkimin taraflardan birini destekleyici bir şekilde delilini hatırlatması da doğru değildir. (Serahsi 2008, s. 86-117) Bir diğer önemli husus ise, hâkimin tarafları aynı anda huzuruna çağırmasıdır. Taraflardan birisi diğerinden önce duruşma salonuna alınmamalıdır. Ayrıca üst düzey birisinin önünde ayağa kalkarken diğeri için farklı davranması rencide edici olduğundan, her ikisine de aynı muamelede bulunulmalıdır. (Şirbini 2017, s.453)

Tarafsızlığı korumanın bir diğer unsuru duruşma esnasında oturma düzeninin sağlanmasıyla ilgilidir. İslam muhakemesinde hâkimin, taraflar arasında her açıdan eşitliği sağlaması vaciptir. Öyle ki, tarafları sağına ve soluna oturtması hususuna bile dikkat edilmiştir. Sağına oturtulan kişinin kayırılmış olma hissine kapılmaması için, her ikisinin de karşısına oturtulması istenmiştir. (İbn Abidin 1985, s. 165)

Hâkimlere kurnazlık suretiyle verilen ve maksada kavuşmaya sebep olan bir kısım bahşişlere, hediyelere "*Minhatü'l- Hükkam*" denmekte ve rüşvet hükmünde kabul edilmektedir. (Bilmen 1970, s.208) İltimas sağlamanın maddi yöntemlerinden birisi olan rüşvet, toplumda ve kurumlarda görülen ahlaki yozlaşma türlerinden birisidir. Yüce Allah "*Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın*". (Bakara 2/188) ayetiyle maddi veya manevi haksız menfaat sağlamak veya haksız olduğunu bildiği halde haklı çıkmak amacıyla hâkimlere bir takım tekliflerde bulunmayı veya hediyeler vermek suretiyle yetkilileri etkilemeyi yasaklamıştır. Özellikle batıl ve çirkin bir iş olduğunu bilerek böyle bir günahı işlemek daha fazla kınanmayı gerektirir. (Zemahşeri 2016, s.632)

Peygamber Efendimiz görev başındayken hediye almayı iltimasa neden olacağı düşüncesiyle yasaklamıştır, rüşvet olarak kabul edilmiştir. Bir hadis-i şerifte “Allah’ın laneti rüşvet verenin ve rüşvet alanın üzerindedir.” (İbn Mace, *Ahkâm*, 2313) buyurulmuştur. Yetkisinden dolayı hediye alan kimseler için, “Görevli gönderdiğim kişiye ne oluyor ki; şu bana hediyedir diyor. Babasının evinde oturuyorken bir baksaydı ki ona yine hediye gelir miydi? Asla! Allah’a yemin olsun ki sizlerden kim böyle bir şey elde ederse kıyamet günü onu boynunda yük olarak getirir.” (Buhari, *Eyman ve Nüzur*, 3; Müslim, *İmare*, 26) buyurarak kızgınlığını ifade etmiştir. Benzer bir hadise Hz. Ömer ile hâkimlik vazifesiyle görevlendirdiği Ebu Hüreyre arasında yaşanmıştır. Hz. Ömer, görevinden bir miktar mal ile dönen Ebu Hüreyre’ye “ Bu nereden geldi sana?” diye sorduğunda, “Hediyelerin peş peşe gelmesindedir, yani bana verilen hediyelerin birikimidir ” diye cevap vermiştir. Hz. Ömer ise, “Ey Allah’ın düşmanı, evinde otursaydın sana böyle hediye edilir miydi?” diyerek verilen hediyeleri beytülmale aktarmıştır. (İbn Abidin 1985, s.158)

Mecelle’nin 1796. maddesinde bu husus, “Hâkim iki hasımdan hiçbirisinin hediyesini ve keza rüşveti kabul etmez.”(Ali Haydar 2016, s.3244) şeklinde maddeleşmiştir. İslam hukuku kaynaklarında böylesi hediyelerin kabul edilmesi, kayırmacılığın önünü açacak, adaletin ihlaline sebep olacak ve hâkimin tarafsızlığını zedeleyecek bir unsur olarak ele alınır. Çünkü İslam hukukunda insanların birbirini haksızlıkla kayırması haramdır. Ancak kişinin kendisinden üst mevkide bulunan devlet başkanından gelen hediyeyi kabul etmesi başkadır. Burada teşvik amaçlı ödüllendirme vardır. İçerisinde herhangi bir menfaat veya kayırma bulunmamaktadır. (İbn Abidin 1985, s.158-162)

Yine hâkimin mahkeme salonunda taraflardan biri ile gizlice bir şey konuşması ve kendisi için onlarla alışveriş yapması iltimasa çağrıştıracağından uygun görülmemiştir. (Serahsi 2008, s.86-117) Abbasiler döneminde Kadı'l-kudatlık makamına getirilen Ebu Yusuf’a, hocası Ebu Hanife tarafından, iltimasa neden olacak ve rüşvete meyletmeyi çağrıştıracak davranışlardan kaçınması gerektiği hatırlatılmış, bunun için de halk ile bilgi gerektiren konular dışında ticaret ve mali işlerle ilgili hususlarda konuşmaması tavsiye edilmiştir. (Köse 2008, s.158)

Hâkimin mesleki mesuliyeti gereği, davalı taraflarla günlük yaşamda münasebet kurmaması gerekir. Mecelle’de “Hâkim mütehasımaynden hiçbirisinin âmm veya hâss ziyafetine gitmez.” (Mecelle md. 1797)ibaresi yer alır. Bu durumda hâkimin, dava taraflarının davetine katılması men edilirken, tarafların olmadığı genel davetlere katılabileceği görüşü kabul edilir. Çünkü bunda iltimas şüphesi uyandıracak bir durum bulunmamaktadır. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre, hâkim özel düğün davetine gidemez. Çünkü özel davet hâkimleri davadan dolayı ithamda bırakır, tarafsızlığına gölge düşürebilir. İmam Muhammed’e göre ise, kendi yakınlarının özel davetine katılabilir. (Merginani 2004, s.179) İslam, toplumda adalet duygusunun aşınmasına müsaade etmez.

Önemli kamu görevlerinden birini icra eden hâkimlerin, buldukları beldede hususi davetlere katılmaması, hediyeleri kabul etmemesinin yanı sıra konuşurken ciddiyetten

uzaklaşmaması da önem arz etmektedir. Bu uygulamalar İslam'ın iltimasa yol açacak davranışları önlemek amacıyla aldığı tedbirlerden bazılarıdır. İslam'ın iltiması engellemek üzere koyduğu bu kurallar sayesinde toplumsal adalet ve güven, insanlar arasında egemen olmuştur.

Ancak toplum nazarında adalete ve yargıya olan güven, hâkimlerin gerekli vasıfları taşımadan göreve gelmelerinden, görevin sorumluluğunu unutmalarından dolayı dönem dönem aşınmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde adam kayırma hadiselerinin artmasıyla, ilim ve âlime verilen değer ve saygınlık payesi büyük ölçüde azalmıştır. Bu durumu dönemin padişahı olan IV. Murad'a bildiren Koçi Bey, İslam ülkelerinde; önemli memuriyetlerin rüşvet ile ehliyetsizlere verilmesine göz yumulması, her işe hatırın karışması, medrese mezunlarının göreve başlamadan önce yaptıkları mülâzimliklerin avam tabakasına beş-on bin akçe karşılığında usulsüzce verilmesi, ilim sahasının cahillerle dolması ve bütün bunların neticesinde kadıların halk içinde hürmetlerinin kalmaması gibi fitne ve bozulmalara yol açtığını bildirmiştir. (Koçi Bey 1972, s.28-48)

Peygamberlerin ve halifelerin temsil edildiği makam olarak nitelendirilen kadılık makamının, adalet gerektiren ilahi bir emanet olduğunun unutulmasından dönemin sultanı olan III. Murad'a yakınan Hırzû'l-Mülûk müellifi, pek çok kadının cehalet ile bu makamı meşgul etmesinden şikâyet etmektedir. Özellikle de aracılar vasıtasıyla veya rüşvetle bu makama gelen kadının verdiği hükmün geçerliliğinin tartışmalı olduğunu ve verdikleri hükmün vebalinin düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Yaşar 1988, s. 195-196) Öyle ki, patronaj ilişkisi ile göreve gelen kadılar, örfi idarenin üst düzey yetkilileri ile işbirliği yaparak halka asılsız suç isnadında bulunmak suretiyle insanların mallarına el koymaya ve hapsedirmeye başlamışlardır. Böylelikle, kadılar ve patronlar zenginleşmiş, halkın yoksulluğu ise artmıştır. (Akça 2017, s.431) Toplum nizamının sağlanması ve korunmasında böylesine hayati rolü bulunan hâkimlerin adaletten uzaklaşmaları emanete ve emniyete aykırı bir tutumdur. Zira toplumda huzur ve güveni temin eden en temel öge adalettir. Adalet asayişin temini için ön şarttır.

Bir toplumda insanlar eşit muamele görüyorsa, güçsüz olan güçlü olana karşı korunabiliyorsa, kişilerin temel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmışsa o toplumda adaletin varlığından bahsedilebilir. Çünkü adalet yalnızca toplum menfaati için konulmuş hukuk kurallarının eşit ve tarafsız bir şekilde uygulanması ile sağlanabilir. (Velidedeoğlu 1983, s.97) Evrensel adalet ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmadığı toplumlarda, işlenen suçların üzerinin örtülmesi için hatırlı kişilerin devreye girerek yargıya müdahalede bulunması, ekonomik ve siyasi yönden etkili olan kişilerin işledikleri suçların cezasız kalmasının sağlanması gibi olumsuz tutumlar yaygın olarak görülür. İltimasın adil yargılamayı olumsuz yönde etkilemesi sonucunda bağımsız ve tarafsız yargı ilkeleri yalnızca ilke olarak kalmaktadır. Oysaki suç işleyen kimliğine, yakınlık derecesine, dinine, mesleğine veya mezhebine bakılmaksızın suça uygun ceza verilmesi adil yargılamının gereğidir.

VII.Sonuç

İnsanoğlu tarihin hiçbir döneminde menfaate kolay yollardan ulaşma zaafından büsbütün kurtulamamıştır. İslam dini, rızık korkusu, gelecek kaygısı gibi nedenlerden dahi olsa çalışmadan, hak etmeden nimete erişmeyi tasvip etmez. İslam hukukunda maddi veya manevi menfaat sağlamak adına, liyakatsiz kişilere tanıdık vasıtasıyla vazife verilmesi, menfaatlerin belli başlı kişiler arasında usulsüzce pay edilmesi gibi özünde adaletsizlik barındıran bütün muameleler kul hakkı kapsamında değerlendirilmiştir. İslam hukukunda iltiması çağrıştıracak davranışlardan uzak durmak iltimasın önlenmesi noktasında değerli bir çaba olarak kabul edilir.

Bir tarafta emek verip gayret ederek hak ettiğini alamayan insanlar bulunurken, diğer tarafta emek vermeden ya da az bir gayretle hak ettiğinden fazlasına ulaşabilenler bulunuyorsa adalet terazisinin dengesi bozulmuş demektir. Bir görevin ehil olana verilmeyip, daha az ehil olana verilmesi kamu vicdanını ve insan haysiyetini incitmektedir. Ayrıcalık ve ayrımcılıkla kayırılan kişilerin varlığı, toplumda adalete olan güveni zedeler. Nitekim fırsat eşitliğinin oluşması ancak herkesin eşit imkânlardan faydalanmasına, rekabetin de eşit koşullarda uygulanmasına bağlıdır.

İslam hukuk sisteminde hiç kimseye yetkisinden, gücünden veya makamından dolayı imtiyaz tanınmamıştır. Üst düzey idareciler dahi suç işlediklerinde hâkim karşısına çıkıp hesap verebilmiş, suçlu bulduklarında cezalandırılmışlardır. Devlet kurumlarında yer alan bütün vazifeler kutsal emanet olarak telakki edilmiştir. Emanetin gereği gibi korunması, emanete sadakat ve liyakat ile bağlı kalınması emredilmiştir.

İslam hukukunda yargıda adalet prensipleri açık ve nettir. Hâkim karşısında adil bir şekilde yargılanma hakkı herkes için vardır. Bütün insanlar eşit şartlarda yargılanmalıdır. Suçlu olduğu kanıtlanan herkes cezalandırılmalıdır. İnsanların birbirini haksızlıkla kayırması haramdır. Şahsi menfaatlerin, kişisel kavgaların, siyasi rantların, etnik taassupların gölgesinde verilen yargı kararlarının adaletle örtüşmesi olanaksızdır. Nüfuz sahibi kişilerin davalara müdahalesi, işlenen suçların üzerinin örtülmesi, aynı suça farklı cezaların öngörülmesi yargıda adaletin önündeki en büyük engellerdir.

Yargı kurumunun var oluş sebebi haksızlıkların önüne geçmektir. Gerek göreve başlarken gerekli donanımına sahip olmak, gerekse görev esnasında dava tarafları arasında tarafsız ve dürüst yargılamayı temin etmek, her türlü baskıya karşı koyarak bağımsız hüküm vermek suretiyle adaleti sağlamak yargı kurumunun özellikle de hâkimin görevidir. Hâkimlik mesleğine girişte yapılan sınavlara belirli siyasi çevrelerin, ideolojik yapılanmaların müdahil olması, hâkim adayları arasından mülakat gibi objektifliği tartışılan bir yöntemle seçim yapılması, hâkimi daha mesleğe başlamadan bağımlı hale getirmektedir. Siyasetin yargıya, yargının da siyasete sirayet etmesi durumunda hak kayıplarının ortaya çıkması, yargıda adalet ilkelerinin gerektiği gibi uygulanamaması şeklinde pek çok problemi beraberinde getirmektedir. Bunun için hâkimlerin her türlü iş ve işlemlerinin, yer değiştirmelerinin, atamalarının, yine üst düzey bağımsız ve aynı zamanda tarafsız, siyaset üstü bir kurum tarafından gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Tarafsızlığı sağlamak ne kadar gerekli ve önemli ise tarafsızlığı yansıtmak ve hissettirmekte bir o kadar önemlidir. Çünkü yargının şeffaf, tarafsız ve bağımsız olduğunu bilmek toplumda güven hissini oluşturur. Güven hissiyle birlikte aidiyet duygusu daha da gelişir ve güçlenir. Bu tarz toplumlarda insanlar emniyet içinde olduklarını hissederler. Bu da toplumsal refahı ve huzuru getirir.

Özetle, kamusal alanda yapılan tüm iş ve işlemlerin, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkesi kapsamında yürütülmesi, denetlenebilirliğin önünün açılması, yaptırım ve cezaların artırılması ile kayırmacılık probleminin çözümü toplum menfaati için zaruri bir gereksinimdir.

Kaynaklar

- Ahmed Cevdet Paşa. (1979). Açıklamalı Mecelle: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, (Thk: Ali Himmet Berki). İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Gürsoy, A. (2017). Osmanlı Eğitim Siteminde İki Sorun Alanı: İltimas ve Rüşvet, IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 422-440.
- Ali Haydar Efendi. Dürerü'l- Hükkam Şerhu Mecelleti'l- Ahkâm. (Çev: Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem). (2016). 4, (1. bs). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aslan, N. (2001). Hukukun Üstünlüğü ve İslâm Hukuku, İslâmî Araştırmalar, XIV, 2, 252-266.
- Aslan, N. (2014). İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri, (2. bs.). Adana: Karahan Kitabevi.
- Atar, F. (2017). İslam Yargılama Hukukunun Esasları. (2. bs.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1994). "Ehliyet". Diyanet İslam Ansiklopedisi, X, 533-539, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. (2003). Sünenü'l-Kübrâ, (3. bs). Cilt. X. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l İlmiyye.
- Bilmen, Ö. N. (1970). Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, Cilt. 8. Bilmen Yayınevi.
- Bozkurt, N. (2000). "İltimas", Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXII, 154, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed ibn İsmail. (1989). Sahih-i Buhari ve Tercemesi, (Çev: Muhammed Sofuoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Burhanuddin el- Merginani. (2004). El-Hidaye Tercemesi. (Çev: Ahmed Meylani). Cilt. 3. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Canan, İ. (2003). İslam Işığında Anarşi (Sebepler, Tedbirler, Çareler). İstanbul: Işık Yayınları.

- Dağcı, Ş. (2017). İslam Muhakeme Hukuku ile İlgili Bazı Mülahazalar. İslam Ceza Hukuku Tebliğler Kitabı. Cilt. I. İstanbul: Lale Yayıncılık.
- Daşcıoğlu, K. (2005). Osmanlı Döneminde Rüşvet ve Sahtekârlık Suçları ve Bunlara Verilen Cezalar Üzerine Bazı Belgeler. 47 Yeni Kamu Malî Yönetim Sistemi ve Düzenleyici Etki Analizi (DEA), 119.
- Dilek, S., Özdirek, R., Kesgingöz, H. (2019). Kayırmacılık Kavramının İslâm Ekonomisi Bağlamında İncelenmesi, İnsan ve Toplum Bilim Araştırmaları Dergisi, 8, 4, 3186-3210.
- Dönmezer, S. (1957). Hukuk ve Hayat, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21,1-4, 424-433.
- Ebu Zehra, M. (2013). İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usulü. (Çev: Abdülkadir Şener). Ankara: Fecr Yayınları.
- Ebu'l- Hasen el- Maverdi. (2019). Dürerü's- Süluk fi Siyasetü'l -Müluk "Maverdi'nin Siyasetnamesi", (Çev: Abdüsselam Arı). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Erdem, A. R. (2020). Ayrımcılığın Kavramsal Analizi. Uluslararası İnsan Ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 4, 4, 12-20.
- Erdoğan, M. (2017). Hukuk ve Adalet. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Erol, G. (2011). Yargı Yetkisinin Meşruiyeti. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fendoğlu, H. T. (2012). Anayasal Derinlik Türkiye'nin Anayasal Hafızası, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Fetava-yı Hindiyeye. (1985). (Çev: Mustafa Efe). Cilt.VI. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fırat, A. (2017). Yargı Etiği ve Mesleki Kimlik, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi.
- Günay, H. M. (2012). "İslam Hukuku El Kitabı". Talip Türcan (Ed.). Yargılama Hukuku. (ss:391-414). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Güngör, N. (2019). İslam'ın İlk Yıllarında Liyakat İlkesi. Ombudsman Akademik, 6, 11, 113-130.
- Hamidullah, M. (2003). İslam Peygamberi II. Ankara: İmaj Basım.
- Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (2007). Yönetimde Yolsuzluk ve Mücadele Stratejileri. Ankara: Nobel Yayın.
- İbn Abidin, (1985). Reddül- Muhtar Ale'd- Dürri'l- Muhtar, (Çev: Ahmed Davudoğlu, Mehmet Savaş), Cilt. XII, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- İbn Cevzi, Ebu'l- Ferec Abdurrahman. (1980). Menakibü Ömer (Thk: Zeyneb İbrahim). Beyrut.

- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, Sünen-i İbn Mâce. (Thk: Muhammed Fuad Abdülbaki). Beyrut: Daru'l- Fikr. tsz.
- Karaman, H. (2012). *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köse, B. (2018). *Hak, Adalet, Hukuk*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Köse, S. (2008). *İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. (11). 139-166.
- Koçi Bey. Koçi Bey Risalesi. (Sdl: Zuhuri Danışman). (1972). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı (Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi).
- Mütercim Asım Efendi. (2013). *Kamusu'l- Muhit Tercümesi*. Cilt. III, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Neyrîzî, Muhammed b. Abdulkerîm Şihâb. (2018). *Miftâhu's-Saâde fi Kavâidi's-Siyâde*, (Çev: Abdullah Dodangeh). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Öktem, M. K. (1991). *Personelin Seçimi ve Başarı Güdüsü*. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(4), 107-129.
- Özgen, M. K. (2018). *Farabi'nin Adalet Anlayışı (Hak, Liyakat ve Pay Teorisi)*. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (8), 43-63.
- Özkanan, A. v Erdem, R. (2014). *Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve*. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20, 179-206.
- Özkanan, A. (2013). *Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar Üzerine Nitel Bir Çalışma*. (Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsemerci, K. (2003). *Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri*, Ankara: TC Sayıştay Başkanlığı.
- Serahsi, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. (2008). *el-Mebsut*. Mustafa Cevat Akşit (Ed.). 16, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- Şen, M. (2015). *İslam Hukuk Geleneği Perspektifinden Yargı Etik İlkeleri*. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 6, 505-534.
- Şirbini, H. (2017). *Muğni'l- Muhtac "Minhacü't- Talibin Şerhi*. (Çev: Soner Duman), Cilt. 18. (1. bs). İstanbul: Miraç Yayınları.
- Topçu, N. (1970). *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul: Hareket Yayınları.
- Turan, E., Çetin, S., Bayrakdar, E. (2019). *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık Ve Yozlaşmanın Önlenmesinde Yetenek Yönetimi Yaklaşımının Değerlendirilmesi*. *Türk İdare Dergisi*. 489, 287-308.

- Uludağ, S. (1998). Teorik Açıdan İslam ve Demokrasi: Yargı, İslam ve Demokrasi, Kutlu Doğum Sempozyumu, 397-410.
- Usta, A. (2011). Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetiminde Etik Ve Ahlak. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1, 2, 39-50.
- Vankulu Mehmed Efendi. (2014). Vankulu Lügati. Cilt. I. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Veki, Muhammed b. Halef. (1947). Ahbaru'l-Kudat. Cilt. I. Kahire: Mektebetü't-Ticariyyetül Kübra.
- Velidedeoğlu, H. V.(1983). Toplumsal Yaşam ve Hukuk, İstanbul: Hil Yayınları.
- Yaşar, Y. (1988). Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar Kitâb-ı Müstetâb, Kitabu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'î'l- Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, M. ve Can, S. (2020). Etik Problem Olarak Kurumlarda Örgütsel Kayırmacılık. Academic Review of Humanities and Social Sciences. 3, 2, 212-244.
- Yıldız, G. (2017). Kayırmacılık Olgusunun Türk Kamu Yönetimine Yansımaları. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1, 2, 62-76.
- Yücel, T. (2020). Meritokrasiyi Kısıtlayan Kayırmacılığın Bir Türü Olarak Nepotizm: 1982 Anayasası'nın 10. Ve 70. Maddeleri Kapsamında Bir Değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zemahşeri, Ebu'l- Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el- Harizmi. (2017). Keşşaf Tefsiri, (Çev: Abdülaziz Hatip). Cilt. II. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zemahşeri, Ebu'l- Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el- Harizmi. (2016). Keşşaf Tefsiri. (Çev: Necdet Çağıl), Cilt. I. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zeydan, A. (1978). İslam 'da Fert ve Devlet Münasebetleri, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/iltimas> (Erişim:08.01.2021)